

URBAN DEVELOPMENT OF BOROUGH KOSJERIĆ in 19th century

УРБАНИСТИЧКИ РАЗВОЈ КОСЈЕРИЋА У 19. ВЕКУ

Duško Kuzović¹

UDK: 711.3(497.11KOSJERIĆ)"18"

DOI: 10.14415/zbornikGFS34.06

CC-BY-SA 4.0 license

Summary: On the site of today's Kosjerić 1784 recorded the settlement with six households, but in 1818 was 73 households. In 1824, states that the village Kosjerić has a 54 1825. - 49 taxpayers. Antonije Radojević in 1854 has raised the passenger Road inn: an object that had the ground floor room for the horses and the goods, and the floor was a tavern, rooms for guests and hosts. His relatives, settling for him have been raised about this facility, shops and craft shops. Then Radojević managed to relocate the headquarters of the district Kosjerić (as he picked up the office and for officers). In 1863, the resort has 554 male and 526 female heads and that is the administrative center of the Montenegrin district. The construction of the county building in Kosjerić started in 1873 and was completed in October 1874. The school building in Kosjerić was built in 1876. The church was built in 1890. At the request of citizens from the districts on 22 February 1892, the settlement was declared for the town.

Key words: towns in Serbia, urban development in the 19th century, urban development of Kosjerić, urban development of Serbia.

Резиме: На месту данашњег Косјерића 1784. забележено је насеље са 6 домаћинстава, а 1818. године 73 домаћинства. Године 1824. стоји да село Косјерић има 54 а 1825. године 49 обвезника. Антоније Радојевић је 1854. године је подигао путничку механу: објекат који је имао у приземљу простор за коње и робу, а на спрату се налазила механа, собе за госте и домаћина. његови рођаци, досе-ливши се за њим су подигли, око тог објекта, дућане и занатске радње. Потом је Радојевић успео да седиште среза премести у Косјерић (након што је подигао канцеларије и станове за службенике). Године 1863. насеље има 554 мушке и 526 женске главе и да је админис-тративни центар црногорског среза. Изградња среске зграде у Косјерићу је почела 1873. године а завршена октобра 1874. године. Школска згра-да у Косјерићу је саграђена 1876. године. Црква је изграђена 1890. године. На захтев грађана из среза црногорског 22. фебруара 1892. године насеље је проглашено за варошицу.

Кључне речи: варошице у Србији, урбанизам у Србији 19. века, урбанистички развој Косјерића, урбанизам обновљене Србије.

¹ Dr. Duško Kuzović dipl.eng.arch., Dhofar University, College of Engineering, Department of Architecture Engineering, Salalah, Sultanate of Oman, dkuzovic@gmail.com

1. INTRODUCTION

Borough Kosjerić is a settlement halfway between Valjevo and Užice. It was created in the middle of the 19th century around the han (tavern), as an ideal place for a stop after the day of traveling from the direction of the two cities. The settlement is the result of an individual's initiative. The founders of the settlement managed to create a living and functional system around the han that turned the place into a settlement, and then into the borough. Therefore, Kosjerić village may be considered spontaneous, like neighboring settlements (Arijlje 1880, Čajetina 1930). Historical documentation on the development of the Kosjerić settlement can be collected from several sources: Stojan Obradović (Obradović, 1858), Felik Kanic (Kanic, 1985), Ljuba Pavlović (Pavlović, 1925), Jovan Cvijić (Cvijić, 1931), Branislav Kojić (Kojić, 1949, Kojić, 1941, Kojić, 1970, Kojić, 1976), Branko Maksimović (Maksimović, 1962, Maksimović, 1978), Novak Živković (Živković, 1979, Živković, 1981, Živković, 1984, Živković, 1981, Živković, 2000), and Duško Kuzović (Kuzović, 1996/97, Kuzović, Kuzović Kuzović, Kuzović 2001b, Kuzović, 2001v Kuzović, 2002a Kuzović, 2002b Kuzović, 2015/16), etc. The area covered by this paper relates to the municipality of Kosjerić in the period from the mid-18th to the end of the 19th century. The aim of the paper is the analysis and specification of characteristic stages in the development of the town hall. The result of the work should contribute to a better understanding of the urban development of Western Serbia in the 19th century (for the purposes of scientific study and modern urban planning).

2. DOCUMENTATION

On the site of today's settlement, in 1784, a village with 6 Christian house-

1. УВОД

Варошица Косјерић је насеље на половини пута између Ваљева и Ужица. Настала је половином 19. века око хана, као идеално место за одмориште након дана путовања из правца поменути два града. Насеље је резултат иницијативе појединца.

Основач насеља је успео да око свог хана створи жив и функционалан систем који је прерастао у насеље, и потом у варошицу. Стога се може сматрати да је варошица Косјерић настала спонтано, попут суседних насеља (Ариље 1880., Чајетина 1930.). Историјска документација о развоју насеља Косјерић се може прикупити из неколико извора: Стојан Обрадовић (Обрадовић, 1858), Фелик Каниц (Каниц, 1985), Љуба Павловић (Павловић, 1925), Јован Цвијић (Цвијић, 1931), Бранислав Којић (Којић, 1949; Којић, 1941; Којић, 1970; Којић, 1976), Бранко Максимовић (Максимовић, 1962; Максимовић, 1978), Новак Живковић (Живковић, 1979; Живковић, 1981; Живковић, 1984; Живковић, 1981; Живковић, 2000), и Душко Кузовић (Кузовић, 1996/97; Кузовић, 1998; Кузовић, 2001а; Кузовић, 2001б; Кузовић, 2001в; Кузовић, 2002а; Кузовић, 2002б; Кузовић, 2015/16), итд. Простор који пручава овај рад се односи на варошицу Косјерић у периоду од половине 18. до краја 19. века. Циљ рада је анализа и спецификација карактеристичних етапа у развоју варошице. Резултат рада треба да допринесе бољем разумевању урбанистичког развоја варошица западне Србије током 19. века (за потребе научног проучавања и савременог урбанистичког планирања).

2. ДОКУМЕНТАЦИЈА

На месту данашњег насеља, 1784. године, забележено је село са 6

holds was recorded. In the register of the place in Serbia from 1818 in Principality of Montenegro, the largest number of homes have Kosjerić settlement with 73 households. In the censuses for 1824, it is stated that the village of Kosjerić has 54 taxpayers and in 1825 49 (Archive of Serbia MF, 1824, 1825).

The basis for the formation of the settlement was created by one person (Antonije Radojević) the trader and head of the administrative unit. He built a passenger han in 1854: on the ground floor, the building had room for horses and goods, and on the first floor there was a mehana, guest rooms and a room for owner. In relation to the road, the building has been placed at a slight angle (the accompanying terrain shape). His cousins built (around the han) shops and craft shops. Shortly after the construction of the han, Radojević succeeded in transferring the headquarters of the administrative unit to Kosjerić (after he raised offices and apartments for officers) (Zdravković, 1990: 37).

In the census book of 1863, it was noted that around the han was a settlement containing 1 courtroom, 1 corn basket, 1 jail, 1 garner, 2 farms, 1/2 plow plots along the municipality, and 3 plows below the mountain. Then the settlement has 554 men and 526 women's heads, 5349 ducats (imperial) real estate and that the municipality has 1203 thaler monthly incomes. In that period, Kosjerić became the administrative center of the Montenegrin province (the Archives of Serbia MF, 1863).

The construction of a administration building in Kosjerić (Kuzović, 2002a: 151-170; Kuzović, 2001a: 177-179) began in 1873 according to a plan submitted by the Ministry of Construction. The plot was one half of the plow, and it was estimated at 170 imperial ducats by the commission of farmers and expert witnesses. On the auction, to the contractor Luka Miletić,

хришћанских домаћинстава. У уписнику места у Србији из 1818. године у Кнежини Црна Гора највећи број домова има насеље Косјерић са 73 домаћинства. У пописима за 1824. годину стоји да село Косјерић има 54 обвезника а 1825. године 49 (Архив Србије МФ, 1824, 1825).

Основу за формирање насеља створио је Антоније Радојевић, трговац и старешина административне јединице. Он је 1854. године саградио путничку механу: у приземљу објекат је имао простор за коње и робу, а на спрату се налазила механа, собе за госте и стан за домаћина.

У односу на саобраћајницу објекат је постављен под благим углом (пратећи облик терена). Његови рођаци су саградили (око механе) дућане и занатске радње. Убрзо након изградње механе Радојевић је успео да седиште среза премести у Косјерић (након што је подигао канцеларије и станове за службенике) (Здравковић, 1990:37).

У пописној књизи из 1863. године забележено је да око механе постоји насеље које садржи 1 судница, 1 кошара, 1 апсана, 1 амбар од брвана, 2 салаша, 1/2 плуга плаца уз општину, и 3 плуга под гором. Потом да насеље има 554 мушке и 526 женске главе, 5349 дуката (цесарских) непокретности и да општина има 1203 талира месечна примања. У том периоду Косјерић је постао административни центар црногорског среза (Архив Србије МФ, 1863). Изградња среске зграде у Косјерићу (Кузовић, 2002а: 151-170; Кузовић, 2001а:177-179) је почела 1873. године према плану који је доставило Министарство грађевина. Плац је износио једну половину плуга, и процењен је на 170 цесарских дуката од стране комисије кметова и вештака. На лиценцији је право да гради објекат добио предузимач Лука Милетић који је почео на пролеће припрему лока-ције. Народ је био

who started the spring preparation of the site, was given the right to build the facility. The people were obliged to bring material with their free work. In addition to work, an additional tax was levied on the building for the building (because it was a building for the needs of the local community). However, the villages of Buar, Sevojno, Karan and Ribaševina disagreed with the construction site of the building. They considered that they were not asked for the location of the new building, that is, where it would be a new settlement center. (Živković, 2000).

As the construction of the Principality building in Požega, where it used to be a slot, realized from the funds of the people of the Montenegrin region, the people asked for the funds invested to be returned and directed for a new construction in Kosjerić. Regarding the aforementioned financing of the facility, the Municipality of Požega should invest 61,088 groats (as provided by the Montenegrin village for building a building in Požega). The request was made before the Minister of Finance, since Požega was not willing to return the required funds, claiming that there were no funds due to the construction of the road. In September of the same year, a correspondence began about the purchase of a clock for a new building. It was suggested that the clock should not be purchased (because it would be standing outside) and the closest watchmaker was in Užice. In the middle of October 1874, the construction of the building was completed. The handover record was signed by Jevrem Mičić, assistant chief of staff, district engineer Karl Arendt, councilors from all municipalities of the region, entrepreneur Luka Miletić, and chief of staff A. Mihajlović. After the minutes, the mayor asked him to wait for the move to a new building until spring (because the building was not dry, the basement was useless and there were no auxiliary buildings). The Užice nobility did not accept the plea and in

обавезан да својим бесплатним радом довози материјал.

Поред рада, становништву је расписан додатни порез за изградњу објекта (јер је то била зграда за потребе локалне заједнице). Међутим, села Буар, Севојно, Каран и Рибашевина се нису сложила са местом градње зграде. Они су сматрали да нису питани за локацију нове зграде односно, где ће бити ново среско средиште. (Живковић, 2000). Како је градња среска зграде у Пожеги, где је некада био срез, реализована и из средстава народа црногорског среза, народ је тражио да се уложена средстава врате и усмере за нову градњу у Косјерићу.

У вези поменутог финансирања објекта очекивано је пожешка општина треба да уложи 61.088 гроша (колико су дала црногорска села за градњу зграде у Пожеги). Захтев се нашао пред министром финансија јер Пожега није била вољна да врати захтевана новчана средства правдајући се да нема средстава у каси због изградње пута. У септембру исте године је почела преписка око набавке сата за нову грађевину. Предлагано је да се сат не набавља (јер би стајао напољу) а сајције се налазе у Ужицу.

Половином октобра 1874. године завршена је изградња објекта. Записник о примопредаји су потписали помоћник начелства Јеврем Мићић, окружни инжењер Карл Арендт одборници из свих општина среза црногорског, предузимач Лука Милетић и срески начелник А. Михајловић. Након записника срески начелник је тражио да се сачека са усељењем у нову зграду до пролећа (јер је зграда влажна, подрум неупотребљив а није било помоћних зграда). Начелство у Ужицу није прихватило молбу и 1874. године је дата наредба о премештању среске канце-ларије у нову зграду (Живковић, 2000:213).

1874, an order was issued to move the office to a new building (Živković, 2000: 213).

Residential architecture in the settlement was initially almost identical to architecture in Herzegovina (Kuzović, 2015/16: 233-266) (Kuzović, 1998: 41-47). Namely, the majority of inhabitants, having moved from the territory of Herzegovina, brought with them the building habits. During the 19th century, the town was, according to the description of the passengers, resembling the Herzegovina settlement. (Cvijić, 1966) After school buildings were built by larger settlements such as villages Subjel and Seča Reka (Kuzović, 2001b: 180-181), in 1876 a school in Kosjerić was built (Kuzović, 2002b: 159-163), and then in village Ražana (Kuzović, 2002v: 183-186). The school was located near the church yard. The church in Kosjerić was built in 1890. At the request of the inhabitants on February 22, 1892, the settlement was proclaimed a town.

Ražana is a village built during the 19th century on a resting place on the road Valjevo-Užice. According to records, the settlement was built next to the han (built at the place called Anište), which was the only stop on the road from Valjevo to Užice. Han was a small-size building with a ground floor made of stone and a floor in a wooden structure. It was the only place for lodging on the road from Valjevo to Užice (until the han was built in Kosjerić). The above-mentioned road was mostly through the forest with oak diameters over two meters, and a crown height of over 30 meters. With the construction of the han began the development of the settlement in its present form. It was noted that about 1830, a post office building was built in settlement. According to the records, the building was built of stone with a stable for horses and a food store. The children went to the neighboring village of Radanovce to school, until in 1905, was open a school in Ražana (Kuzović,

Стамбена архитектура у насељу (Кузовић, 2015/16: 233-266) (Кузовић, 1998: 41-47) је у почетку скоро у потпуности идентична као и архитектура у Херцеговини. Наиме, већина становника, доселивши се из области Херцеговине, донела са собом и градитељске навике. Током 19. века, варошица је према описима путника, личила на Херцеговачка насеља. (Цвијић, 1966) Након што су школске објекте подигла су већа насеља као што је Субјел и Сеча Река, (Кузовић, 2001б: 180-181) 1876. године саграђена је школа у Косјерићу (Кузовић, 2002б: 159-163), и потом у Ражани (Кузовић, 2002в: 183-186). Школа се налазила у близини црквеног дворишта. Црква у Косјерићу је изграђена 1890. године. На захтев становника 22. фебруара 1892. године насеље је проглашено за варошицу.

Ражана је сеоска варошица настала током 19. века на одморишту на путу Ваљево-Ужице. Према записима насеље је настало поред хана (саграђеног на месту званом Аниште) који је био једино одмориште на путу од Ваљева до Ужица. Хан је био грађевина малих димензија са приземљем начињеним од камена и спратом у дрвеној конструкцији. То је био једино место за преноћиште на путу од Ваљева до Ужица (док није саграђен хан у Косјерићу).

Поменути пут је највећим делом пролазио кроз шуму са храстовима пречника преко 2 метра и висином крошње преко 30 метара.

Са изградњом хана је почео развој насеља у данашњем облику. О изградњи поште и школе у Ражани, након ослобођења, забележено је да је око 1830. године у Ражани саграђена зграда за пошту. Према записима то је била зграда озидана од камена са шталом за коње и магацином за храну. Деца су ишла у суседно село Радановце у школу, да би 1905. године отворена школа у Ражани (Кузовић, 2002в: 183-186).

2002: 183-186). The old school building was set on fire by Austrians in 1914 (Anonim, 2000).

3. CONCLUSION

On the site of today's Kosjerić in 1784, a village with 6 Christian households was recorded. In 1818, the settlement had 73 households, 1824 - 54 and 1825 - 49. Antonije Radojević (tradesman and head of the district office) in 1854 erected a passenger han. On the ground floor, the building had room for horses and goods, while on the first floor there was a mehana, guest rooms and a rooms for owner. His relatives rose, around this building, shops and craft shops. After the conditions were met (built offices and apartments for officers), the seat of the municipality was moved to Kosjerić. The 1863 census noted that there were 1 courtroom, 1 corn basket, 1 jail, 1 garner, 2 farms, 1/2 plow plots along the municipality, and 3 plains under the forest. In the mentioned year the settlement has 554 men and 526 women's heads. The construction of a Principal building in Kosjerić was carried out in 1873-1874., according to the plan submitted by the Ministry of Construction. The school building was built in 1876., the church in 1890. At the request of the citizens of the region, the settlement was proclaimed a borough on February 22, 1892.

Стара школска зграда је запаљена од стране Аустријанаца током 1914. године (Аноним, 2000).

3. ЗАКЉУЧАК

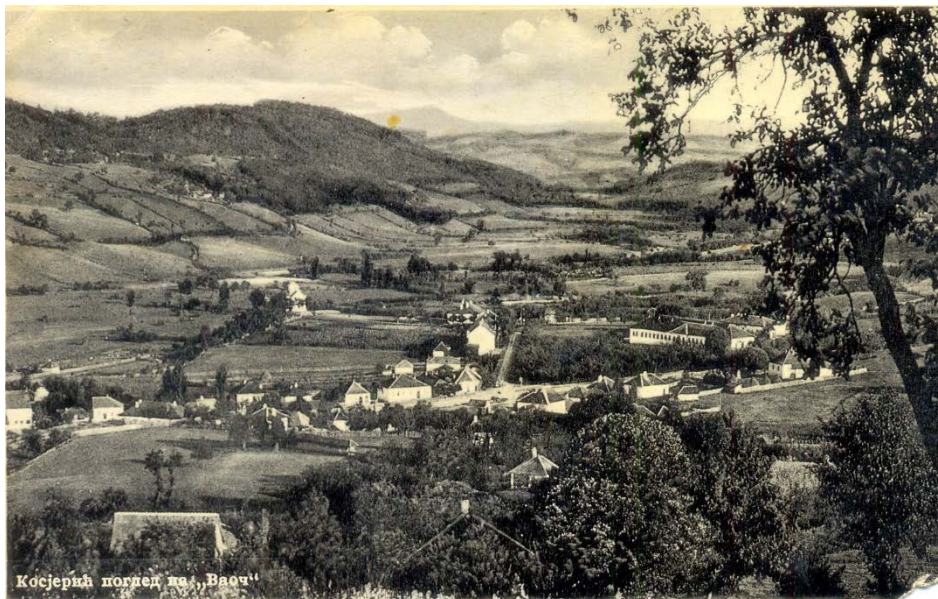
На месту данашњег Косјерића 1784. године забележено је село са 6 хришћанских домаћинстава. Године 1818. насеље има 73 домаћинства, 1824. - 54 а 1825. - 49. Антоније Радојевић (трговац и старешина канцеларије среза) 1854. године је подигао путничку механу. У приземљу објекат је имао простор за коње и робу, док се на спрату налазила механа, собе за госте и домаћина. Његови рођаци су подигли, око тог објекта, дућане и занатске радње. Након што су обезбеђени услови (саграђени кан-целарије и станови за службенике) седиште среза је премештено у Косјерић. Пописом из 1863. године забележено је да постоји 1 судница, 1 кошара, 1 апсана, 1 амбар од брвана, 2 салаша, 1/2 плуга плаца уз општину, и 3 плуга под шумом. Наведене године насеље има 554 мушке и 526 женске главе. Изградња среске зграде у Косјерићу је извршена 1873-1874. године према плану који је доставило Министарство грађевина. Школска зграда у Косјерићу је саграђена 1876. године. Црква у насељу је изграђена 1890. године. На захтев становника из среза црногорског насеље је проглашено за варошицу 22. фебруара 1892. године.

Слика 1 – Косјерић, хан (механа) саграђене половином 19. века.
Figure 1 – Kosjerić, Han (road inn) mid.19th century

Слика 2 – Косјерић, насеље (1920)
Figure 2 – Kosjerić, settlement (1920)

Слика 3 – Косјерић насеље (1925)
Figure 3 – Kosjerić settlement (1925)

Слика 4 – Косјерић градски трг (1930)
Figure 4 – Kosjerić city square (1930)

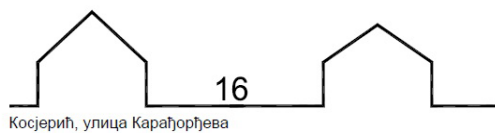
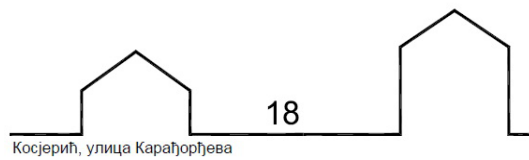

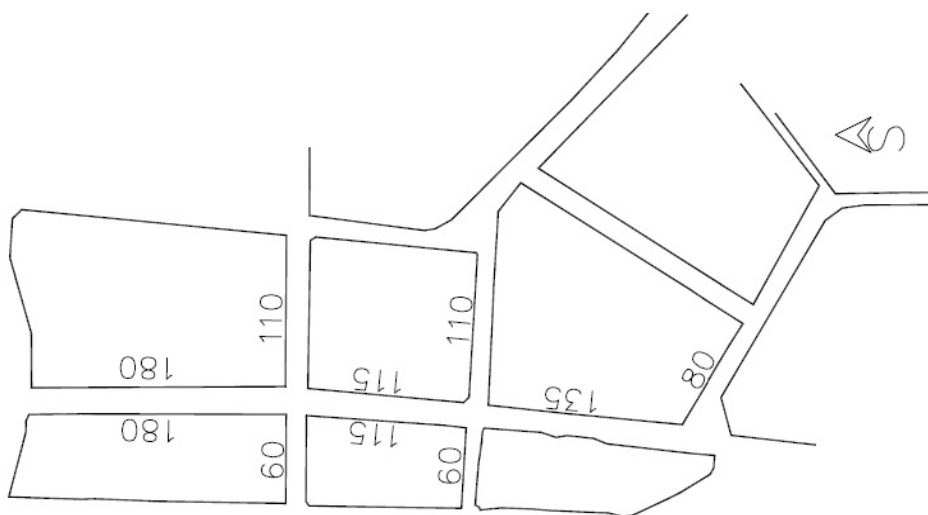
Слика 5 – Косјерић, Положај објекта на парцели
 Figure 5 – Kosjerić, position of buildings on the lot

Слика 6 – Косјерић, зграда средног начелства и градски трг (1941)
 Figure 6 – Kosjerić, Local government and city square (1941)

Слика 7 – Косјерић, пресеци кроз две најважније улице у насељу
 Figure 7 – Kosjerić, sections through two main streets in the settlement

Слика 8 – Косјерић, геометрија и димензије блокова
Figure 8 – Kosjerić, geometry and dimensions of blocks

Слика 9 – Косјерић, објекти – парцеле – јавна површина
Figure 9 – Kosjerić, buildings – parcels – public space

ORIGIN OF ILLUSTRATIONS / ПОРЕКО ИЛУСТРАЦИЈА

Figure / Слика 01-04,06. Архива породице Кузовић / Family Kuzović Archive.
Figure / Слика 05,07,08,09. Аутор / Author

SOURCES / ИЗВОРИ

Аноним (2000) *Белешке писара из Ражане*, архив породице Чолић.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- [1] Евгеновић. М.: Животопис Максима Евгеновића, Будимпешта, **1877**
- [2] Живковић, Н.: Ужички немири 1828-1838, Ужице: СИЗ културе, **1979**
- [3] Живковић, Н.: Ужице 1862., Ужице: СИЗ културе, **1981**
- [4] Живковић, Н.: Школе и учитељи у ужичком крају, Ужице: СИЗ културе, **1981**
- [5] Живковић, Н.: Окружје ужичко половином 19. века, Ужице: Народни музеј, **1984**
- [6] Живковић, Н.: Ужички округ 1865-1880, Ужице: Историјски архив, **2000**
- [7] Каниц, Ф.: Србија – земља и становништво, Београд: СКЗ, **1985**
- [8] Катастарски план Косјерића, Пожеге и Бајине Баште из 1934. године, СКН Ужице.
- [9] Којић, Б.: Стара градска и сеоска архитектура у Србији, Београд: Просвета, **1949**
- [10] Којић, Б.: Варошице у Србији 19. века, Београд: Грађевинска књига, **1970**
- [11] Којић, Б.: Стари балкански градови, вароши и варошице. Београд: Издавачко информативни центар студената, **1976**
- [12] Којић, Б.: Архитектура српског села - Шумадија и Поморавље, Београд, **1941**
- [13] Кузовић, Д.: Конаци, куће и летњиковци током прве владе кнеза Милоша 1815-1829, Златибор: Међународни зборник - Ужички округ током Другог српског устанка од 1815 до 1839, стр. 233-266, **2015/16**
- [14] Кузовић, Д.: Основна школа у Косјерићу, Гласник Друштва конзерватора Србије, No. 25, Београд: Друштво конзерватора Србије и Републички завод за заштиту споменика културе, стр. 159-163, **2002б**
- [15] Кузовић, Д.: Зграда Окружног начелства у Косјерићу, Ужички зборник, Ужице: Народни музеј, број 28, стр. 151-170, **2002а**
- [16] Кузовић, Д.: Основна школа у Ражани из 1855, Гласник Друштва конзерватора Србије, No. 25, Београд: Друштво конзерватора Србије и Републички завод за заштиту споменика културе, стр. 183-186, **2002в**
- [17] Кузовић, Д.: Зграда старе Основне школе у Сечој Реци из 1852, Гласник Друштва конзерватора Србије, No. 25, Београд: Друштво конзерватора Србије и Републички завод за заштиту споменика културе, стр. 180-181, **2001б**
- [18] Кузовић, Д.: Зграда Окружног начелства у Којерићу, Гласник Друштва конзерватора Србије, No. 25, Београд: Друштво конзерватора Србије и Републички завод за заштиту споменика културе, стр. 177-179, **2001а**
- [19] Кузовић, Д.: Становање у варошицама централног дела западне Србије 1850-1950. године, Зборник радова Други научни скуп „Унапређење становања '98“, Београд: Архитектонски факултет Универзитета у Београду, стр. 41-47, **1998**
- [20] Кузовић, Д.: Традиционална архитектура у општини Косјерић, Ужички зборник, број 25/26, Ужице: Народни музеј Ужице, **1996/97**
- [21] Максимовић, Б.: Идејни развој српског урбанизма, период реконструкције градова до 1914. Београд: Српска академија наука и уметности, **1978**
- [22] Максимовић, Б.: Урбанизам у Србији, оснивање и реконструкција вароши у 19. веку. Београд: Грађевинска књига, **1962**
- [23] Мацура, В.: Урбано планирање у Србији 19. и 20. века, Београд: Београд пројект - Центар за планирање урбаног развоја, **1983**
- [24] Мацура, В.: Чаршија и градски центар, развој средишта вароши и града Србије 19. и прве половине 20. века. Ниш: ИРО Градина, **1984**
- [25] Обрадовић, С.: Описаније округа ужичког, Београд, **1858**
- [26] Павловић, Љ.: Ужичка Црна Гора, Београд: СКА, **1925**
- [27] Павловић, Љ.: Соколска нахија, Београд: СКА, **1930**
- [28] Здравковић, И.: Документи народног стваралаштва у прошлости, Београд: Друштво конзерватора Србије, **1990**
- [29] Цвијић, Ј.: Балканско полуострво, Београд: Завод за уџбенике Београд, **1966**